

לא מעט מחברות היי-טק בארץ, ו-NDS בתוכן, מתאפיינות בתופעת המפגש והשילוב בין אנשי המדע והרציונל ובין אנשי האמונה. לעיתים, המפגש מתרחש בתוך אותו אדם. היות ולכאורה אמונה מבטאת גישה למציאות שהיא בלתי רציונלית בהגדרה – המפגש הזה צפוי להיות קונפליקט נצחי. אומנם, עיון בשיטות חשיבה של הלכה עוזר לברר דרכי דו-קיום בין אמונה ורציונליות.

מחשבת האמונה לפי חזון איש

בספר 'חזון איש' פרק ב' מובאת הגדרה של מושג הבטחון. ההגדרה מתחילה מהשלילה:

טעות נושנת במושג הבטחון החובה להאמין בכל מקרה שפוגש האדם והעמידתו לקראת עתיד בלתי מוכרע ושני דרכים בעתיד, אחת טובה ולא שניה – כי בטח יהיה הטוב. ואין הוראה זו בבטחון נכונה, שכל שלא נתברר בנבואה גורל העתיד אין העתיד מוכרע, כי מי יודע משפטי ד' וגמולותיו ית'

ובהמשך הגדרה למדת הבטחון:

אבל ענין הבטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאתו ית' וכאשר האדם נפגש במקרה אשר לפי הנוהג שבעולם צפויה אליו סכנה – להשרות בקרבו את האמת הידועה כי אין כאן לפניו שום פגע רע מיד המקרה ושאין לפניו נטיה לרעה יותר מנטיה לטובה, ענין זה יקראוהו מדת הבטחון.

במצב הסכנה המתואר פה ניתן להבחין בין שלוש תפיסות אפשריות:

- תפיסה האמונית לכאורה – זו הנשללת ע"י חז"א במפורש כמוטעת
- תפיסה רציונלית גרידא – הכל תלוי ביד המקרה, וסיכויים להכרעה זו או אחרת הינם סיכויים הסתברותיים \סטטיסטיים. תפיסה זו אינה מוזכרת כלל ע"י חז"א
- תפיסה הנכונה לפי חז"א, הקובעת ששום שיקול אנושי לא יכול להעריך הכרעה אלוקית. במילים אחרות, תפיסה זו שוללת שיקול של הסתברות כבלתי רלוונטי.

ניתן להגיד שבמונחים של הרמב"ם התפיסה השלישית היא הדרך האמצעית, בהיותה מתרחקת משתי התפיסות הראשונות שהן התפיסות הקיצוניות, ובמובן מסוים אף מנוגדת לכל אחת מהן.

אנלוגיה מעולם ההלכה

אכן, מדת הבטחון לפי חז"א נוגדת לתפיסה הסתברותית רציונלית. ניראה שניתן לגלות משהו מטעמה של הגישה הזו ע"י אנלוגיה במחשבת ההלכה. גמרא במסכת כתובות ט"ו ע"א מביאה ברייתא, המובאת גם ברמב"ם הלכות מאכלות אסורות פ"ח הי"א:

עשר חנויות תשע מוכרות בשר שחוטה ואחת נבלות ולקח בשר מאחת מהן ואינו יודע מאיזו מהן לקח הרי זה אסור שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. אבל הבשר הנמצא מושלך בתוך השוק הלך אחר הרוב דכל דפריש מרובא פריש.

הכלל 'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי' אומר שבמקרה שמקור הבשר – החנות – ניכר ונימצא במקומו הקבוע (אף שלא נודע לאדם מאיזו חנות נילקח הבשר) – אין מקום לשיקול הסתברותי וסטטיסטי. הכלל ההלכתי מודיע לנו ששיקול ההסתברות לא רלוונטי כאן.

מושג ה'קבוע' ומקורו בתודעת האדם

מה הוא טעם של הכלל 'כל קבוע כמחצה על מחצה דמי'? כמובן, ההבדל בין המצב המוגדר כ-'פרוש' והמצב המוגדר כ-'קבוע' – אינו הבדל במציאות אלא בתודעה האנושית. הבשר הנמצא מושלך בתוך השוק מנותק בתודעתנו ממקום שהוא נילקח. אבל אם אדם קנה בשר באחת מחנויות העיר ושכח באיזו – הבשר עדיין קשור בתודעתו לאותה החנות. ניתן להגיד שהאדם שמחזיק חתיכת בשר זו – כאילו עדיין נימצא בפנים של אותה חנות, בתוך העלם מה טיבה של החנות, הכשרה אם לאו. תאור זה מסביר למה מושג ההסתברות לא רלוונטי כאן – כשאני נמצא בתוך החנות ומנסה להיזכר האם החנות הזו כשרה או לא – מה איכפת לי כמה עוד חנויות יש בעיר ומה טיבן? מה שרלוונטי לגבי באותו הרגע – זו רק החנות היחידה שאני נימצא בה. ברור שמצב כזה כמחצה על מחצה דמי.

תודעה שקובעת מציאות

נחזור עתה לשאלת הבטחון, ונמשיך עם האנלוגיה.

האדם הרציונלי הנמצא במקום סכנה או חוסר וודאות, רואה ומעריך את מצבו בהסתמך על פעולת כוחות הטבע וחוקי סטטיסטיקה. בעצם גישה זו המצב שלו בתודעתו מנותק משיקול האלוקי ומהכרעה האלוקית. ניתן לראות את מצבו כ-'פרוש' ממקור ההכרעה, ששיקולי טבע, הסתברות וסטטיסטיקה מהווים מעין חומה המפרידה. מאידך גיסא, הניתוק עצמו, לפי עיקרון ה-'פרוש', מכניס את שיקולי ההסתברות למשחק.

האדם האמוני, בעקבות מדת הבטחון של חז"א, מחבר את מצבו בתודעתו עם מקור ההכרעה האלוקי. הוא כמובן שרוי בהעלם מוחלט מסוד ההכרעה - אך בתודעתו הוא סומך על שיקול האלוקי, ששום שיקול אנושי רציונלי אינו מכריעו. האדם הזה כאילו מכניס את עצמו 'לתוך החנות', ובזה מנתק את עצמו ממשחק ההסתברות והסטטיסטיקה.

אופן הדו-קיום בין האמונה והרציונל

מכאן שמפתח ההבחנה בין הגישה האמונית ובין הגישה הרציונלית היא שאלת הקשר, או לחלופין ניתוק תודעתי. אותו האדם האמוני, ניתן לו לדעת להבחין בחיי יום ובוחיי העבודה בין השאלות המערבות בתודעתו את מקור ההכרעה האלוקי - שאלות ה'קבועות', ובין השאלות שניתן ונכון לנתחן במונחים רציונליים בלבד - שאלות ה'פרושות'. כך יחיו בשלום האמונה והרציונל.

בעל תואר שני במתמטיקה והנדסת תכנה, עובד ב-NDS משנת '93. תחום אינטרסים בלימוד - סוגיות אקטואליות בהלכה.